

Lisboas

PILAR PALLARÉS

Licenciada en Filoloxía Galego-
Portuguesa pola Universidade de
Santiago. Ten colaborado en varias
revistas con estudos de crítica literaria.
É unha das voces máis importantes da
poesía galega

Reportaxe fotográfica: Xaquín Soliño

Nun tempo Lisboa foi só unha estación de paso entre o seu Brasil natal e os USA. Agora moraba en Arroios, nun cuarto subarrendado á miña amiga E. Case non saía del cando estaba na casa, e era a súa muller a que cociñaba o feijao com arroz na cociña común e llo levaba despois, para comeren a sós. Mais unha noite acompañounos na nosa sobremesa e comezou a lembrar os primeiros meses a beiramar, compartindo co irmán de E a procura nos contentores de lixo e as noites nas paradas de bus. A súa familia nunca chegara a sabelo. Mentía por dignidade e piedade, como todos os emigrantes do mundo. Tamén nos contou que fora despois aportando case todo o diñeiro que gañaba para pagar un avión até México e logo viaxe travosando o Río Grande. Primeiro ía partir un coñecido seu, botóns nun dos hoteis das Avenidas Novas, e inmediatamente despois irmos el. Aconteceu que o amigo que ía pagar a terra prometida abandonouno o coyote no deserto. Os que conseguiran sobrevivir foron detidos e encarcerados. Aí, por medo e rendición ao son dos tambores, decidíronse a regresar a Portugal. Foi nese 2005 en que eu o coñecín.

No 2003 eu tamén pasara un tempo na cidade. Reservara un hostel no que xa tiña parado outras veces, ao pé do Príncipe Real. Cando telefonei a E. para lle anunciar a miña presenza, arroxou un oco na súa primeira casa, tamén en Arroios. Non facía nen un ano que deixara A Coruña por Lisboa. Dous andares do edificio estaban ocupados por brasileiros, moitos da súa familia. Por agora eran ela e o seu mozo os que vivían subarrendados nun cuarto diminuto, inzado de maletas e roupa.

Lisboa desde a ollada por veces suspicaz, case sempre ferida e susceptible, dos inmigrantes do Brasil. Cando cheguei alí por vez primeira fora para facer un curso de ferias con outros estudantes de Filoxía Galego-Portuguesa. As rapazas estábamos nunha residencia universitaria no Calvário. Un dos primeiros días fun con outra até o Campolide, na procura dunha farmacia de garda. Pouco tempo despois ese ía ser o meu bair-

ro durante un curso inteiro. Sempre ficou en min a primeira impresión: unha tarde apacíbel de domingo no verán de 1980, con paisanos a beberen unha *Orangina* ou un *garoto* nas terrazas e mulleres nas varandas. A *gente humilde* dunha canción do Chico Buarque pairando sobre esas rúas, na lembranza.

A E. xamais lle confesei que o meu *coup de foudre* con Lisboa tiña unha banda sonora brasileira. Ela aínda odiaba a cidade, o país todo. Na Coruña tiña pasado só uns meses, servindo nun café duns galegos retornados da Suíza. Cando caducou o seu visado de turista vivía coa alma nun puño, sempre temerosa da policía. En Portugal tiña familia e máis facilidade para conseguir os papeis, mais continúa a roela a saudade do Orzán. Aos seus contaxioulles unha particular relación co idioma, co noso idioma común: o que falamos os galegos párecelles o máis natural do mundo; a variante portuguesa resúltalles *esquisita* e mesmo caprichosa. Que manía de lles chamaren *atacantes* ao que simplemente son *cordoes*, cordóns!

Os emigrantes, nas épocas en que hai traballo (e daquela había) non teñen vagar para pasear. Tampouco cartos, claro. Así que París ou Lisboa poden ser para eles cidades feas e inhóspitas. Por iso a miña teima nas estadias de 2003 e 2005 foi descubrir a uns cantos brasileiros recalitrantes a beleza dunha cidade que eu amaba, inocularlles algo da miña fascinación por ela, loitar contra algo neles parecido ao rancor. Conversas no Jardim do Torel, ignorado pola maioría dos turistas, con parellas maduras e paseantes solitarios. Mui perto, o Campo dos Mártires da Pátria, coa estatua do médico Sousa Martins, obxecto de devoción popular en forma de exvotos e oferendas varias. Descermos desde o Chile pola Almirante Reis, a avenida barullenta e popular que tan ben retratou o Rodrigues Miguéis nun dos seus contos, para irmos dar á Martim Moniz, ese espazo sen resolver durante tan-

tos anos. Ou apañarmos un tranvía até Belém, para unha merenda de *pastéis* na Fábrica, pasando por alto a calma do claustro dos Jerónimos, no que tantas horas tiña eu ficado envisa en viaxes anteriores, prendida á pedra; andarmos *á beira d'água*, até a Torre de Belém, até unha E. exhausta se deixar caer nun banco, entre risos, berrando: “*Quero que o mundo acabe em barranca para eu morrer encostada*”. E a filla, a P., unha adolescente

que veu aínda hai mui pouco do Brasil, debaténdose entre a fachenda polas olladas admirativas que provoca a súa beleza e os imperativos e prohibicións da relixión evanxélica na que se refuxia. Cando chegou o curso xa estaba comezado, así que perdeu o ano. Fai labores na casa, en tanto os outros traballan fóra, e pasa moitas tardes na igrexa que hai perto. Demóstrame o seu cariño abandonando os oficios e deixando que eu a guíe pola cidade, como se ela fose unha turista e eu unha *alfacinha* que presume da súa terra.

Miña é porque a escollín, porque desde aquel lonxincuo 1980 até o 2005 dos paseos brasileiros fun depositando no tempo moitos estratos de experiencia nela, fun coñecendo moitas Lisboas, pois tamén de cada vez eu era diferente.

Foi primeiro, na década de oitenta, o cerne dun país que os estudantes de Galego-Portugués e os que andábamos a iniciarnos no mundo literario, comezámos a sentir como noso. Lisboa era a capital dunha Galiza que non se avergoñaba de o ser, cun idioma máis seseante e sinuoso, un clima máis cálido, *oliveiras do paraíso* nos xardíns e os arrecendos do Sul. Axudábanos a limpar a lingua de formas deturpadas, ao tempo que descubríamos que as palabras tantas veces desprezadas aquí eran un pasaporte que abría fronteiras. Os colegas alemáns ou xaponeses das aulas para estranxeiros na Faculdade Nova de Letras non daban entendido ás veces

que facíamos nós alí, porque segundo eles xa falábamos portugués, aínda que a fonética lles lembrase o español; cando líamos en alto as cantigas, algún profesor ten advertido que a maneira en que o facíamos achegábanos un pouco á medieval. Mais na rúa os lisboetas teimaban en nos responder en español e gostaban de nos encirrare lembrando a historia da *padeira de Aljubarrota* e os refráns que avisan “*De Castela, nem bom vento nem bom casamento*”. O Herman, un cómico de éxito na televisión da época, tiña un personaxe que non era ben listo e falaba con acento castellano.

Que víñamos sendo nós, aqueles xovens galegos? Na rúa turistas españois; na facultade non sei se uns europeos máis deses que descubren a paixón por un país ao Sul, como os compañeiros da Alemaña ou da Noruega, ou uns portugueses un chisco extravagantes. Ao fin e ao cabo tamén lles chaman galegos aos portugueses do norte.

Sentíamos que a loita por afirmar-mos perante eles a nosa identidade, con tantos lazos amalloándonos a Portugal, acababa case sempre en fracaso. Mais no 84 os alumnos do curso de ferias e outros que andábamos de visita para curarmos a saudade lisboeta, chegámos a celebrar o Día da Patria nun restaurante da Baixa na compañía de José Saramago e Isabel de Nóbrega, por entón casados. Por alí andaba Cesáreo Sánchez Iglesias. O acto foi noticia na televisión.

Aquel verán coñecín en Lisboa a Paulino Vázquez e a Eusebio Lourenzo Baleirón. Fomos unha amiga e eu até un andar no Campo d'Ourique, por non sei que encargo. Lembro o sol chiscando os ollos entre os arboredos e, ao final dunha escada, Eusebio a abrir a porta, sorrinte.

Outra vez, outro ano, dei de súbito con Manuel Forcadela diante da Faculdade Nova. Coído que nunca antes coincidíramos. Antes, no curso 1981-1982, que Xoán Costa e eu pasámos alí cunha bolsa do Instituto de Cultura Portuguesa, tiña estado por vez

primeira con Manuel María, Saleta, Claudio Rodríguez Fer e Ferrín. Eles interviñan nunhas xornadas sobre a nosa literatura. O Manuel gostaba de contar que tivo xa o primeiro día a certeza de que a rapariga de fazulas coloradas sentada entre o público só podía ser galega. Aquela viña sendo eu. Ao día seguinte Xoán tivo que me facer un empréstimo para os poder acompañar na cea.

Aquela era unha Lisboa na que a *Revolução dos Cravos* estaba aínda mui viva. Eu xa moraba nun *assovalhado*, no Campolide. A dona da casa, que mui logo se había converter en amiga, era unha alentejana vitalista, cunha inmensa sensibilidade lingüística, de esquerdas e atea. Tiña fitas de magnetófono nas que fora recollendo os cánticos, as información de radio e as consignas da Revolución. Escoitábomalas á noite, mentres pasaba o ferro ou cosía unha peza de roupa. Convidoume a un recital de Sérgio Godinho para que me sentise como unha portuguesa máis, pero carecía de moitas claves e experiencias comúns e sentínme un pouco estraña, ou estranxeira. Mais o Primeiro de Maio abrazoume entusiasmada porque me tiña enxergado na manifestación que baixaba pola Avenida da Liberdade, e aquela aperta e a entrada no Rossio entoando o “*Grandola, vila morena*” anularon todas as distancias.

Fóra da casa do Campolide non era doado ultrapasar a barreira da cortesía portuguesa. “*Faz favor, nao se importa de, muito obrigado*”. Na facultade, para alén dos colegas estranxeiros e de P., o noso amigo inseparábel, un andaluz de familia emigrada a Cataluña e alumno de Basilio Losada, os que se relacionaban connosco adoitaban ser fillos de emigrantes retornados, cos seus particulares problemas de identidade, e bolseiros da Guiné-Bissau ou de Angola que viñan a Lisboa para se formaren. Os seus países, sen elites propias, sen profesionais, necesitábanos. Enchían as aulas de facultades como a de Agronomía, a cuxa cantina acudíamos ás veces fu-

xindo do *peru* (ou da *perua*) como menú diario da nosa. Era outra Lisboa africana, antes de os caboverdianos comezaren a chegar á cidade por razóns fundamentalmente económicas.

Lisboa, *faz tempo que te nao vejo*. Se voltar agora, será aínda como chegar á casa? Entro no *Google Maps* e o Arco do Carvalhao, a rúa Professor Sousa da Camara, a Marques da Fronteira, están practicamente iguais a cando os deixei a última vez. Hai obras no Saldanha, pero fica o café *Versailles*. A el tamén levei os amigos brasileiros. E a un restaurante na rúa dos Douradores no que querendo ser guía, fun guiada. Foi comezar a contar E. ao dono da “*Antiga Casa Pessoa*” que eu era galega e botar a gabar A Coruña, e confesar el que da Galiza, coído que de Ponteareas, chegaran tamén os seus pais, aos que sucedera no negocio. Galegos lisboetas e unha brasileira do Paraná con morriña da nosa terra. Manda o diñeiro, mais escolle o corazón ■

